

1.01
Prejeto 13. 7. 2005

UDK 339.923(4-191.2)"1850/1900"

Andrej Pančur*

Slovenski pogled na skupni srednjeevropski gospodarski prostor v drugi polovici 19. stoletja

IZVLEČEK

Avtor v članku analizira vpliv nacionalnih sporov v habsburški monarhiji (predvsem nemško-slovenskih) v drugi polovici 19. stoletja pri oblikovanju slovenskega pogleda na potencialno carinsko unijo med Nemčijo in habsburško monarhijo, na obstoječo avstro-ogrsko carinsko unijo in na gospodarske odnose v avstrijski polovici habsburške monarhije. Pri tem ugotovi, da so bili slovenski pogledi na skupni srednjeevropski gospodarski prostor prej izraz želja o politični in nacionalni ureditvi tega prostora kot pa izraz ekonomske realnosti.

Ključne besede: Srednja Evropa, habsburška monarhija, Nemčija, Slovenci, ekonomske integracije, ekonomsko sodelovanje, mednacionalni odnosi, 19. stoletje

ABSTRACT

THE SLOVENE ATTITUDE TOWARDS THE COMMON CENTRAL EUROPEAN ECONOMIC AREA IN THE SECOND HALF OF THE NINETEENTH CENTURY

In the paper, the author analyses the effect of interethnic conflicts in the Habsburg Empire in the second half of the nineteenth century, with particular reference to German-Slovene conflicts, on the shaping of Slovene opinion regarding a possible customs union between Germany and the Habsburg Empire, the existing Austro-Hungarian union, and economic relations within the Austrian half of the Empire. He concludes that Slovene views on a common Central European economic area reflected aspirations for the political and ethnic re-arrangement of the area, rather than economic reality.

Key words: Central Europe, Habsburg Empire, Germany, Slovenes, economic integrations, economic cooperation, international relations, nineteenth century

* Dr., znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1; e-mail: andrej.pancur@inz.si

Pojem Srednja Evropa

Skozi zgodovino so se s pojmom Srednja Evropa označevale geografsko zelo raznolike skupine dežel. Oznake so se spreminjale glede na različne politične, zgodovinske, kulturnozgodovinske in gospodarske danosti. Zato je nemogoče dati kakršnokoli enotno in nesporno definicijo geografskega pojma Srednja Evropa. Vsebina vsake dane definicije je odvisna predvsem od stališča posameznikov, ki definicijo uporabljajo v okviru svojih konkretnih političnih, kulturnih in gospodarskih predstav. V tem članku je predstavljen slovenski pogled na skupni srednjeevropski gospodarski prostor v drugi polovici 19. stoletja.

Nikakor pa ne moremo govoriti o Srednji Evropi v 19. stoletju brez upoštevanja Nemcev. Prav nemški prostor in nemška kultura sta bila osrednji del te regije.¹ Zato sta bili osrednji srednjeevropski državi tako Nemčija kot Avstro-Ogrska in osrednji problem skupnega srednjeevropskega gospodarskega prostora je bil prav potencialna možnost nastanka skupne gospodarske unije med obema državama. Ta možnost se nazadnje ni nikoli uresničila in vsaka od obeh držav je funkcionirala kot posebna gospodarska enota. Dejansko je bila tako Avstro-Ogrska skupno srednjeevropsko gospodarsko območje za vse narode, ki so živeli v njenem okviru. Vendar tudi v tem primeru skupno gospodarsko življenje ni bilo samo po sebi umevno. Večnacionalna sestava habsburške Srednje Evrope je bila njena glavna značilnost in hkrati njena glavna šibkost. Mednacionalni spori so ogrožali tako obstoječo avstroogrsko carinsko unijo kot enoten gospodarski prostor avstrijske polovice habsburške monarhije. Tudi v tem primeru se je jasno pokazalo, da je bila v drugi polovici 19. stoletja tako imenovana centralna Evropa kot večnacionalen prostor med Nemčijo in Rusijo le iluzija. Realnost je bila Srednja Evropa, v kateri so bili Nemci poglobitveni integracijski in dezintegracijski dejavnik.

Širši srednjeevropski gospodarski prostor

V 19. stoletju se je na podlagi različnih konceptov poskušalo povezati v skupni gospodarski prostor srednjeevropske nemške države skupaj s habsburško monarhijo. V predmarčni dobi je Friedrich List dal prvo pobudo za priključitev habsburške monarhije k Nemški carinski zvezi. Vendar je razen nekaterih redkih izjem pri merodajnih faktorjih v habsburški monarhiji naletel na gluha ušesa.² Šele v petdesetih letih je pobudo za gospodarsko sodelovanje prevzela tudi uradna avstrijska politika. Avstrijski trgovski in finančni minister Karl Ludwig Bruck si je kot vnet pristaš velikonemške ideje silno prizadeval uresničiti svoje zamisli o veliki srednjeevropski carinski zvezi.³ Zaradi pruskega političnega nasprotovanja in avs-

¹ Rudolf Jaworski: *Zentraleuropa - Mitteleuropa - Ostmitteleuropa : Zur Definitionsproblematik einer Großregion*. V: *Kakanien Revisted*, 25. 4. 2002 (www.kakanien.ac.at); John Neubauer: *What's in a name? Mitteleuropa, Central Europe, Eastern Europe, East-Central Europe*. V: *Kakanien Revisted*, 7. 5. 2003 (www.kakanien.ac.at).

² Herman Freudenberger: *Lost Momentum : Austrian Economic Development 1750s-1830s*. Wien, Köln, Weimar 2003, str. 125.

³ Bruck je zamisli o srednjeevropskem gospodarskem prostoru izražal že v štiridesetih letih 19. stoletja kot ravnatelj avstrijskega Lloydja v Trstu. Glej Peter Vodopivec: *Karl Ludwig von Bruck, Trst in Slovenci*. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2000, št. 1, str. 57.

trijske gospodarske šibkosti so ti načrti nazadnje žalostno propadli.⁴ Le na področju denarne ureditve je uspelo Avstriji z ostalimi nemškimi državami skleniti prav tako tesno zvezo kot Prusija. Avstrija, Nemška carinska zveza in Lichtenstein so namreč leta 1857 sklenili denarno pogodbo, na podlagi katere so srednjeevropske (nemške) države poskusile poenotiti svoje raznolike denarne sisteme. S tem so ustvarile temelje za nastanek skupne denarne enote na vsem prostoru med Baltikom in Jadranom. Toda po prusko avstrijski vojni leta 1866 se je ta možnost naposled izkazala za prazno in poražena Avstrija je morala zapustiti denarno zvezo.⁵

Tudi po nastanku združene Nemčije so se pojavljale vedno nove zamisli o oblikovanju srednjeevropske carinske unije. Po teh načrtih bi bila morebitna carinska unija nujno sestavljena iz Nemčije in Avstro-Ogrske ter glede na geopolitične predstave posameznih avtorjev morebiti še iz balkanskih držav, Švice, Nizozemske, Belgije in celo Francije. Poleg tega, da avtorji teh načrtov niso imeli nobenega skupnega stališča glede geografske sestave načrtovanih gospodarskih unij, so si bili tudi njihovi nameni in cilji pogosto povsem nasprotujoči. Ko je po nastopu gospodarske depresije leta 1873 vse več držav začelo zviševati svoje carine, so tako privrženci svobodne trgovine kot protekcionisti pričakovali, da bo gospodarsko povezovanje Srednje Evrope služilo njihovim interesom. Pristaši svobodne trgovine so hoteli odpraviti carine ne le znotraj gospodarske unije, temveč sčasoma tudi navzven. Protekcionisti so pričakovali, da bo gospodarstvo carinske unije navzven zavarovano z visokimi carinami.⁶

Slovenci do vseh teh pobud niso čutili prav nobenih simpatij in so odločno odklanjali kakršnokoli gospodarsko povezovanje z Nemčijo. Nekateri slovenski gospodarski krogi so se preprosto bali konkurence bolj razvite zahodnoevropske industrije. V šestdesetih in sedemdesetih letih 19. stoletja je npr. slovenski trgovec in desetletni predsednik kranjske trgovske in obrtne zbornice Valentin C. Supan odločno nasprotoval svobodni trgovinski politiki in se je zavzemal za "zaščito domačega dela".⁷

Tudi v kasnejših letih se Slovenci večinoma niso navduševali za svobodne trgovinske povezave, še najmanj z Nemčijo. Nasprotniki gospodarskega povezovanja z Nemčijo so svarili, da če "se odpravi carina na nemški meji, potem nas

⁴ Hans-Werner Hahn: *Geschichte des Deutschen Zollvereins*. Göttingen 1984, str. 140-151; Helmut Böhme: *Deutschlands Weg zur Grossmacht : Studien zur Verhältniss von Wirtschaft und Staat während der Reichsgründungszeit 1848-1881*. Köln 1974, str. 19-49; Vera Vomáčkova: *Österreich und der deutsche Zollverein*. V: *Historica*, 1963, str. 138-145; Klaus Koch: *Österreich und der Deutsche Zollverein (1848-1871)*. V: *Die Habsburgermonarchie 1848-1918: Band VI/1 : Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen*. Wien 1993, str. 539-548.

⁵ Andrej Pančur: *V pričakovanju stabilnega denarnega sistema*. Celje 2003, str. 136-166, 226.

⁶ Henry Cord Meyer: *Mitteleuropa in German Thought and Action 1815-1945*. Hague 1955, str. 57-81.

⁷ Valentin C. Supan: *Schutz der heimischen Arbeit*. Ljubljana 1869; Valentin C. Supan: *Reflexionen über die österreichische Handelspolitik und Ideen, wie es bald "besser werden" kann*. Ljubljana 1876; Valentin C. Supan: *Oesterreich Volkswirtschaft : Handelspolitische Schriften mit Bezug auf die Zollverhandlungen mit Deutschland und Wendung der Handelspolitik am ganzen Kontinent England gegenüber*. Ljubljana 1877; Peter Vodopivec: *O protekcionističnih nazorih ljubljanskega trgovca V. C. Supana*. V: *Gestrinov zbornik*. Ljubljana 1999, str. 335-349; Žarko Lazarevič: *Friedrich List : Spurensuche in Slowenien*. V: *Die Vereinigung des europäischen Kontinents : Friedrich List: Die gesamteuropäische Wirkungsgeschichte seines ökonomischen Denkens*. Stuttgart 1996, str. 534-536.

preplavijo nemški tovarnarji s svojim blagom".⁸ Nekateri so celo panično prerokovali: "Obrtnost avstrijska, ki ni skoraj na nobeno stran tako razvita in pri-skrbljena kot nemška, ona bi vzdihovala pod peto nemške konkurence in naposled bi tudi izdihnila."⁹ "S takšno carinsko zvezo bi postali mi podložniki in vazali nemškega cesarstva, česar nas Bog varuj."¹⁰

Podjetja iz slovenskega ozemlja so bila večinoma usmerjena na domači, se pravi notranji avstroogrski trg, čeprav je v letih pred prvo svetovno vojno veliko podjetij svoje blago izvažalo tudi v tujino, predvsem v Zahodno in Vzhodno Evropo, na Balkan in Bližnji Vzhod.¹¹ Za razliko od Avstro-Ogrske kot celote, za katero je bila Nemčija daleč najpomembnejši trgovinski partner,¹² so bile slovenske dežele iz-vožno veliko manj odvisne od nemškega tržišča. Glavna izvozna postavka je bil les in lesni izdelki, ki so se večinoma izvažali v sredozemske dežele. Slovenska industrija je svoje kupce ponavadi našla na manj zahtevnih tujih tržiščih, kot je bilo nemško tržišče. Tudi slovensko kmetijstvo ni imelo veliko upov na izvoz v Nemčijo, saj je bilo zaradi svojih strukturnih šibkosti usmerjeno pretežno na notranji trg.¹³

Ekonomsko gledano Slovenci torej niso čutili večjih potreb po sklenitvi carinske unije z Nemčijo, čeprav bi odprava carin dolgoročno nedvoumno okrepila gos-podarsko rast. Vendar slovenska javnost avstrijskega povezovanja z Nemčijo nikoli ni presojala le z ekonomskimi, temveč pretežno z nacionalno-političnimi argu-menti. Slovenski konservativno katoliški časopis *Slovenec* je npr. leta 1880 izrecno zapisal, da nam Nemčija "hoče usiliti colno zvezo. S tem hoče Avstrijo vso v svoj žep vtakniti in vso kupčijo v orientu na se potegniti." Hkrati pa se je bal, da bo carinska unija samo še nadaljnji korak pri nemškem podrejanju Avstrije, "dokler ne pridemo popolnoma pod prusko oblast."¹⁴ Tudi v slovenskem liberalnem taboru so bili prepričani, da bi "carinska zveza z Nemčijo /.../ za Avstrijo pomenila toliko kot politično odvisnost, vazalnost Avstrije", ter so pozivali ostale Slovence: "*Nobene zveze z Nemštvom hohencolerskim, óno je naš smrtni sovražnik*".¹⁵

Ta strah Slovencev pred gospodarsko in s tem posledično politično prevlado Nemčije nad Avstrijo lahko razumemo samo v okviru hudih nemško slovenskih nacionalnih bojov, ki so razjedali sožitje obeh narodov v habsburški monarhiji. Ker so bili Nemci v času slovenskega narodnega prebujanja politično, gospodarsko in kulturno nesporno vodilni narod v monarhiji, so sami sebe smatrali za civilizacijsko najbolj razvit narod habsburške monarhije. Zato so sveto verjeli v naravno in s tem večno prevlado nemške kulture in nemškega jezika v Avstriji. Za večino Nemcev je bila nemška prevlada v državi in s tem pogojena narodnostna neenakopravnost po-vsem normalno stanje. Obratno so se Slovenci v tem času narodnostno šele začeli

⁸ Slovenski narod, 23. 7. 1885, št. 165, Trgovinska zveza med Avstrijo in Nemčijo.

⁹ Slovenski narod, 9. 5. 1885, št. 105, M.: K avstrijski-nemški carinski pobratimiji.

¹⁰ Slovenec, 24. 5. 1879, št. 57.

¹¹ Jasna Fischer: Odprtost slovenske industrije v letih pred prvo svetovno vojno. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 1994, št. 1, str. 35-43.

¹² Magnus Tessner: Der Außenhandel Österreich-Ungarns von 1867 bis 1913. Köln 1989, str. 65-71, 82-85, 93-94.

¹³ Milko Brezigar: Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva. Celje 1918; Josip Agneletto: Gospodarski položaj Slovencev. V: Veda, 1914, št. 4, str. 368-381.

¹⁴ Slovenec, 28. 10. 1880, št. 120.

¹⁵ Slovenski narod, 7. 5. 1879, št. 104, Nemčija, nje stiske in nje namere.

razvijati. Pri tem so se vneto zavzemali za narodno enakopravnost, ter so od države zahtevali povsem enake nacionalne pravice, kot so jih imeli Nemci.

Glavni problem teh mednacionalnih odnosov je bilo obojestransko občutenje nacionalne ogroženosti in nepopustljivo zavzemanje za svoje neodtujljive pravice, kar je porajalo vedno nove nacionalne konflikte. Zaradi vedno večjih slovenskih političnih uspehov (posebno na Kranjskem) in slovenskega priseljevanja v pretežno nemška naseljitvena območja (posebno v mesta na Kranjskem in spodnjem Štajerskem)¹⁶ so se Nemci od osemdesetih let 19. stoletja počutili nacionalno vedno bolj ogrožene. Obratno so bili Slovenci trdno prepričani, da bodo pretežno nemška mesta na Slovenskem zaradi slovenskega priseljevanja postala slej ko prej spet pretežno slovenska. Tako imenovano nemško posestno stanje je bilo zanje le časovno omejen fenomen. Sveto so bili prepričani, da bodo nekoč slovenske dežele postale nacionalno spet povsem slovenske, kakršne so bile že pred nemškim priseljevanjem v srednjem veku. Po drugi strani pa so se tudi Slovenci počutili ogrožene s strani Nemcev. Na Štajerskem in še v večji meri na Koroškem nemška prevlada sploh ni bila omajana in na prenekaterih območjih se je germanizacijski proces nemoteno nadaljeval. Čeprav se je Slovincem v desetletjih pred prvo svetovno vojno uspelo izoblikovati v kulturno in politično že povsem razvit narod, so se prav zaradi napredujoče germanizacije čutili nacionalno ogrožene.¹⁷

Glede na takšne nacionalne razmere v slovenskih deželah ni bilo čudno, da so se Slovenci bali, da bo gospodarsko močna Nemčija delovala kot zaščitnik nemških nacionalnih interesov v monarhiji.¹⁸ Ti njihovi strahovi so bili povsem upravičeni. Tudi po nastanku združene Nemčije so različni načrti avstrijskih Nemcev za preureditev "nemške" srednje Evrope predvidevali nemški dostop do Jadrana in s tem izginotje "majhnega in kulturno nerazvitega" slovenskega naroda. Nemški nacionalni načrti niso zahtevali le prednostnega položaja za nemški del prebivalstva v Avstriji, temveč so se ponavadi tudi zavzemali za oblikovanje nemško-avstrijske carinske unije. Pri oblikovanju teh načrtov so prednjačili nemški nacionalci na Štajerskem.¹⁹ Že kmalu pa so jim sledili tudi bolj liberalno usmerjeni Nemci. 26. februarja 1871 so npr. avstrijski Nemci na drugem nemško avstrijskem strankarskem kongresu na Dunaju poudarili, da so z ozirom na kulturo, zgodovino in politiko temelji Avstrije nesporno nemški. Zato so hoteli te temelje ohraniti in utrditi s

¹⁶ Berthold Sutter: Die politische und rechtliche Stellung der Deutschen in Österreich 1848 bis 1918. V: Die Habsburgermonarchie 1848-1918 : Band III/1 : Die Völker des Reiches. Wien 1980, str. 248-256; Fran Zwitter: O slovenskem narodnem vprašanju. Ljubljana 1990, str. 26-42; Janez Cvirn: Trdnjavski trikotnik : politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861-1914). Maribor 1997, str. 152-156; isti, Deželna in narodna zavest na (Spodnjem) Štajerskem. V: Avstrija, Jugoslavija, Slovenija : slovenska narodna identiteta skozi čas. Ljubljana 1997, str. 74-84; Zgodovina Slovencev. Ljubljana 1979, str. 545-548.

¹⁷ Prim. Vasilij Melik: O razvoju slovenske nacionalno-politične zavesti 1861-1918. V: Zgodovinski časopis, 1970, št. 1-2, str. 39-47; Bogo Grafenauer: Oblikovanje severne slovenske narodnostne meje. Ljubljana 1994, str. 22-24; Matjaž Klemenčič: Germanizacijski procesi na Štajerskem od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne. V: Časopis za zgodovino in narodopisje, 1979, št. 1-2, str. 350-369; Vasilij Melik: Nemci in Slovenci (1815-1941). V: Zgodovinski časopis, 1992, št. 2, str. 171-174.

¹⁸ Slovenski narod, 9. 5. 1885, št. 105, M.: K avstrijski-nemški carinski pobratimiji; Slovenski narod, 22. 1. 1892, št. 17, Po debati o trgovinskih pogodbah; Edinost, 1. 10. 1890, št. 79, Avstrijsko - nemška zveza.

¹⁹ Janez Cvirn: Slovenci in nemški državnopravni programi (1848-1918). V: Slovenci in država. Ljubljana 1995, str. 73-82.

pomočjo tesne zveze z nemškim cesarstvom na političnem in gospodarskem področju.²⁰ Avstrijski Nemci so se za najtesnejše povezave z Nemčijo zavzemali tudi v vseh kasnejših pomembnejših programih nemških strank, npr. v Linškem programu iz leta 1882 in v Binkoštnem programu iz leta 1899.²¹ In tudi še leta 1916 je bila nesporna skupna točka velikonočnega programa nemških strank prav približevanje Nemčiji s pomočjo oblikovanja srednjeevropske gospodarske skupnosti.²²

Vsi ti programi so imeli velik vpliv na Nemce na Slovenskem. Ti so jih večinoma navdušeno podpirali. Podobno kot so se Slovenci iz strahu pred narodnim poginom zatekali v vseslovanstvo, so predvsem spodnještajerski Nemci zaradi strahu pred slovenizacijo iskali duhovno oporo pri rojakih v mogočnem nemškem rajhu. Pri tem pa večina Nemcev ni pristajala na vsenemški program politične vključitve Avstrije v nemško cesarstvo, temveč so se zavzemali za ohranitev neodvisne Avstrije, kjer bi bili Nemci prevladujoči dejavnik.²³

Velika večina avstrijskih Nemcev se je namreč z nastankom združene Nemčije začela duhovno in kulturno distancirati od nemškega rajha. Čeprav so avstrijski Nemci hkrati tudi občudovali nemško nacionalno državo, so bili samo nekateri pripravljene žrtvovati (nemško) habsburško monarhijo in se priključiti Nemčiji.²⁴ Na Slovenskem je bil eden od najbolj vnetih zagovornikov takšnega nemško-avstrijskega povezovanja Paul Samassa, brat uspešnega nemškega podjetnika Maxa, ki je vodil staro družinsko tovarno kovinskih proizvodov v Ljubljani. Kot publicist in politik je bil Paul ena najpomembnejših osebnosti Vsenemške zveze. V Nemčiji je deloval kot priznan strokovnjak za politične razmere v Avstro-Ogrski. Leta 1916 se je skupaj z nemškonacionalnim zgodovinarjem in publicistom Heinrichom Friedjungom zavzel, da bi po koncu (zmagovite) vojne suvereni državi Avstrija in Nemčija oblikovali jedro avtarktične Srednje Evrope.²⁵

Skrajno nemško nacionalistična Vsenemška zveza je že od leta 1890 vneto agitirala za nemško kolonialno ekspanzijo (predvsem na Bližnji vzhod) in za razširitev nemške države na vsa območja Srednje Evrope, kjer so živeli Nemci. V sklopu teh prizadevanj se je Vsenemška zveza zavzemala za oblikovanje obsežnega strnjene srednjeevropskega gospodarskega območja (od Severnega morja do Perzijskega zaliva) pod nemškim vplivom. Za oblikovanje prav takšnega gospodarskega območja se je od leta 1904 navsezadnje zavzemala tudi Srednjeevropska gospodarska zveza, čeprav je bila pri svoji argumentaciji veliko bolj umirjena ter je bila zaradi svojega koncepta postopne graditve odnosov med državama dokaj realistično usmerjena.²⁶ Čeprav obe zvezi nista bili deležni uradne podpore nemške

²⁰ Leopold Kammerhofer: Studien zum Deutschliberalismus in Zisleithanien 1873-1879. Wien 1992, str. 249.

²¹ Klaus Berchtold: Österreichische Parteiprogramme 1868-1966. Wien 1967, str. 198-203, 210-225.

²² Lothar Höbelt: Kornblume und Kaiseradler: Die deutschfreiheitlichen Parteien Altösterreichs 1882-1918. Wien, München 1993, str. 313-314.

²³ Cvirn, Trdnjavski trikotnik, str. 231-237

²⁴ Helmut Rumppler: Das Deutsche Reich aus der Sicht Österreich-Ungarns. V: Innere Staatsbildung und gesellschaftliche Modernisierung in Österreich und Deutschland 1867/71 bis 1914. Wien, München 1991, str. 220-233.

²⁵ Günther Schödl: Paul Samassa: biografski prispevek k predzgodovini ekstremnega nacionalizma v Nemčiji in Avstriji. V: Zgodovinski časopis, 1989, št. 3, str. 365-385.

²⁶ Hans Patzauer: Mitteleuropäischer Wirtschaftsverein. V: Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung, 1907, str. 321-325; Hans Patzauer: Die Berliner Mitteleuropäische Wirtschaftskonferenz. V: Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung, 1910, str. 653-656.

države, pa njun neformalni vpliv na nemško javnost in na nekatere vidnejše politike in gospodarstvenike ni bil nezanemarljiv.²⁷

Kljub temu ti nemški srednjeevropski gospodarski koncepti pred prvo svetovno vojno niso imeli večjega vpliva na nemško zunanjo politiko.²⁸ Poleg tega različne politične zamisli o ureditvi odnosov z Avstro-Ogrsko sploh niso bile pretirano konsekventne. Nemška zunanja politika, politične stranke in javnost so vedno samo dosledno podpirale stališče, da imajo avstrijski Nemci ne glede na nacionalni vzpon nenemških narodov neodtujljivo pravico do vodilnega položaja v avstrijski polovici habsburške monarhije in da mora zato monarhija na vsak način ostati nemška država. V okviru takšnih razmišljanj bi morebitna carinska unija med Nemčijo in Avstro-Ogrsko pripomogla k večji navezanosti habsburške monarhije na nemško cesarstvo, s čimer bi se okrepil nemški vpliv v monarhiji.²⁹

V resnici so bile takšne sodbe povsem nerealistične. Glede na takratne aktualne trgovinske odnose med Nemčijo in Avstro-Ogrsko je bilo vsako upanje na skorajšnje sklenitev carinske zveze povsem prazno. Po eni strani so bila gospodarska nasprotja med obema državama preprosto prevelika, po drugi strani je bila Nemčija usmerjena pretežno na svetovno tržišče.³⁰

Z izbruhom prve svetovne vojne so se politične in gospodarske razmere povsem spremenile. Nemčija je bila odrezana od svetovnega tržišča, Avstro-Ogrska je bila vojaško, gospodarsko in politično vse bolj odvisna od Nemčije. Različni načrti³¹ o preureditvi Srednje Evrope v nemško korist so doživeli pravi razcvet. Za sklenitev carinske unije med Nemčijo in Avstro-Ogrsko se je predvsem zaradi političnih razlogov začela zavzemati tudi nemška država. Veliko manj navdušenja za sklenitev carinske unije je bilo zaslediti na avstrijski in ogrski strani. Nemčiji in Avstro-Ogrski je uspelo podpisati ustrezno carinsko pogodbo šele po dolgotrajnih pogajanjih 11. oktobra 1918 v Salzburgu.³² Toda takrat so bile centralne sile že pred vojaškim zlomom, sama Avstro-Ogrska pa pred razpadom.

Glede na vse te nemške načrte o ureditvi Srednje Evrope in na globoko zakoreninjen slovenski strah pred germanizacijo ni čudno, če so Slovenci že pred prvo svetovno vojno odločno nasprotovali kakršnemu koli tesnejšemu gospodarskemu povezovanju z Nemčijo. Tako so bili slovenski zunanjetrgovinski upi med drugim usmerjeni v sredozemski prostor. Leta 1898 je npr. slovenski zdravnik

²⁷ Klaus Thörner: "Der ganze Südosten ist unser Hinterland". Deutsche Südosteuropapläne von 1840 bis 1945. Oldenburg 1999, str. 171-195 (doktorska disertacija); Hans-Ulrich Wehler: Deutsche Gesellschaftsgeschichte: Von der "Deutschen Doppelrevolution" bis zum Beginn des Ersten Weltkrieges 1849-1914. München 1995, str. 1073-1075.

²⁸ Wolfgang Mommsen: Die Mitteleuropaidee und die Mitteleuropaplanungen im Deutschen Reich vor und während des Ersten Weltkrieges. V: Mitteleuropa-Konzeptionen in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. Wien 1995, str. 11.

²⁹ Mommsen, Österreich-Ungarn aus der Sicht des Deutschen Kaiserreichs. V: Innere Staatsbildung und gesellschaftliche Modernisierung in Österreich und Deutschland 1867/71 bis 1914, str. 205-220.

³⁰ Eugen Philippovich: Die österreichisch-ungarische Handelspolitik und die Interessen Österreichs. V: Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung, 1902, str. 488-491.

³¹ Oktobra 1915 je izšla knjiga nemškega poslanca Friedricha Naumanna z naslovom Mitteleuropa, ki je doživela velikanski odziv v nemški in avstroogrski javnosti. Glej Janez Cvirn, Jure Gašparič: Odmevi na Naumannov koncept Mitteleurope v habsburški monarhiji. V: Časopis za zgodovino in narodopisje, 2004, št. 2-3, str. 365-374; Peter Vodopivec: Srednja Evropa: mit ali (tudi) stvarnost? V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2003, št. 2, str. 11-12.

³² Eduard März: Österreichische Bankpolitik in der Zeit der großen Wende: Am Beispiel der Creditanstalt für Handel und Gewerbe. München 1981, str. 260-264.

Karol Pečnik iz Aleksandrije poučil svoje rojake v domovini, da je "srečna usoda [...] namestila slovenski narod ob morskih obrežjih, dala mu pod roko svetovno znana trgovska mesta" in s tem možnost za prodajo domačih izdelkov v arabskih deželah Azije in Afrike - *tu je naša bodočnost*.³³ Spet drugi so se navduševali nad možnostmi izvoza avstrijskih in s tem tudi slovenskih izdelkov na velikanski ruski trg.³⁴

Predvsem pa so bili slovenski zunanjetrgovinski upi usmerjeni na Balkan, kjer naj bi na novo pridobljena dežela (Bosna) in novoustanovljene države (Srbija, Bolgarija, Črna gora in Romunija) ponujale neizmerne možnosti. Tu naj bi ležali še neizkoriščeni trgi za konkurenčno šibko avstrijsko in hkrati tudi slovensko gospodarstvo:³⁵ "Obrtnišva na slovanskem jugu skoraj nič ni, in mi kot sosedje bomo lahko prodali svoje obrtniške izdelke, in bomo pri tem bolje živeli".³⁶

Poleg tega je bil marsikateri Slovenec (in tudi domači Nемец) trdno prepričan, da je domače gospodarstvo blagoslovljeno z ugodno gospodarsko lego. Slovenske dežele naj bi služile kot tranzitno ozemlje med industrijsko razvitimi nemškimi in češkimi deželami na eni in agrarnimi balkanskimi in bližnjevzhodnimi deželami na drugi strani. Zgraditi bi bilo treba samo še dobre železniške povezave, Trst pa naj bi postal glavno tranzitno pristanišče.³⁷

Vsi ti upi so se na koncu izkazali za preveč optimistične. Predvsem trgovina s slovanskimi državami na Balkanu je bila daleč od pričakovanj. Nacionalno politični motivi so imeli namreč tudi v tem primeru prednost pred gospodarsko realnostjo. Slovenci so mnogokrat naivno pričakovali, da bodo v slovanskih državah zaradi svojega slovanstva gospodarsko uspešnejši kot drugi tujci.

Naposled ni bil uresničen nobeden od srednjeevropskih gospodarskih načrtov. Velika večina Slovencev ob tem ni pokazala niti najmanjšega obžalovanja, saj niso čutili nikakršne potrebe po širjenju svojega gospodarskega prostora. Še leta 1910 je bilo na Slovenskem 67% prebivalcev kmetov,³⁸ ki so svoje pridelke prodajali na lokalnih trgih. Tudi večina mestnega prebivalstva je bila gospodarsko vezana le na bližnjo okolico. Gospodarsko so bili od širšega prostora odvisni le večji trgovci, nekateri obrtniki in tovarnarji ter posledično njihovi delavci. Ti pa so vse do konca prve svetovne vojne imeli na razpolago obsežen skupni gospodarski prostor v okviru habsburške monarhije.

³³ Karol Pečnik: Slovenci in mednarodni promet : migljaji iz Egipta slovenskim rodoljubom v domovini. Gorica 1898.

³⁴ Slovenec, 4. 4. 1882, št. 38, Avstrija in vzhod; Edinost, 1. 10. 1890, št. 79, Avstrijsko - nemška zveza.

³⁵ Novice, 4. 10. 1876, št. 40, A. T.: Avstrijska industrija in pa Turške homatije; Slovenski narod, 27. 1. 1880, št. 21, F[ran] Š[uklje]: Colne obravnave z Nemčijo; Slovenec, 17. 6. 1879, št. 65, Bismarkova nova colna postava in Avstrija.

³⁶ Slovenec, 16. 1. 1879, št. 5.

³⁷ Peter Vodopivec: Kako so slovenski vodniki v 19. stoletju videli svojo gospodarsko in družbeno prihodnost? V: O okolju : zbornik predavanj 1993/1994, 1. del. Ljubljana 1995, str. 83-94; isti, Karl Ludwig von Bruck, Trst in Slovenci. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2000, št. 1, str. 49-62.

³⁸ Ferdo Gestrin: Oris gospodarstva na Slovenskem v prvem obdobju kapitalizma (do leta 1918). V: Kronika, 1969, št. 3, str. 132.

Avstroogrska carinska in monetarna unija

Habsburška monarhija je v večji meri postala enotno trgovinsko območje šele leta 1851, ko je bila ukinjena carinska meja med Ogrsko in ostalimi avstrijskimi deželami.³⁹ Po letu 1867 je dualistična Avstro-Ogrska sicer še naprej delovala kot carinska in monetarna unija, vendar jo je bilo treba obnoviti vsakih deset let.⁴⁰ Gospodarska nagodba je bila nazadnje vedno obnovljena,⁴¹ toda dolgotrajna in mučna pogajanja med obema polovicama monarhije so sprostita toliko strasti in sovraštva,⁴² da je večina sodobnikov dobila vtis, da jim je bil kompromis vsiljen in so zato svoje interese le težko poistovetili z interesi obstoječe carinske in monetarne unije. Slovenci tako niso postavljali pod vprašaj političnega obstoja habsburške monarhije in niso dvomili v smiselnost skupnega gospodarskega prostora, vendar večina Slovencev tudi ne bi imela nič proti preoblikovanju avstroogrske carinske unije v svoj prid, čeprav bi bilo v skrajnem primeru zato treba postaviti nove carinske pregrade.⁴³

Ukinitev carinske unije je bila zlasti privlačna za slovensko kmetijstvo, ki bi se znebil močne ogrske konkurence.⁴⁴ Ravno obratno so meščani in predvsem delavci⁴⁵ v času naraščanja cen živil pričakovali, da bo razpad carinske unije omogočil uvoz še cenejših agrarnih proizvodov iz tujine.⁴⁶ Glavni pomisleki proti obstoječi carinski uniji pa zopet niso bili gospodarski, temveč predvsem politični. V predstavah Slovencev je bila dualistična Ogrska personifikacija šovinističnega madžarskega nacionalizma, ki z agresivno in brutalno madžarizacijo kruto zatira slovenske narode. Slovenci Madžarov niso dojemali le kot krut narod, temveč hkrati še kot ohol in ošaben, ki na same sebe sicer gledajo kot na viteški narod s plemenitim poslanstvom širjenja kulture, toda v resnici so samo grd, umazan in divjaški narod.⁴⁷ Zato je večina slovenske javnosti vsako obnovev nagodbe med

³⁹ John Komlos: Die Habsburgermonarchie als Zollunion: Die Wirtschaftsentwicklung Österreich-Ungarns im 19. Jahrhundert. Wien 1983, str. 27-28; Ferdinand Tremel: Wirtschafts- und Sozialgeschichte Österreichs. Wien 1969, str. 326. Še naprej pa so obstajala prosta carinska območja (Istra, Dalmacija, Brodi v Galiciji) in svobodna pristanišča (Trst, Rijeka, Bakar, Kraljevica, Karlobag in Senj). Večino teh carinskih mej znotraj države je bilo odpravljenih do leta 1880. Carinsko avtonomijo Trsta in Rijeke so povsem odpravili šele leta 1891.

⁴⁰ József Galántai: Der österreichisch-ungarische Dualismus 1867-1918. Wien, Budapest 1985, str. 37-68; Krisztina Maria Fink: Die österreichisch-ungarische Monarchie als Wirtschaftsgemeinschaft. München 1968; Ákos Paulinyi: Die sogenannte gemeinsame Wirtschaftspolitik in Österreich-Ungarn. V: Die Habsburgermonarchie 1848-1918 : Band 1 : Die wirtschaftliche Entwicklung. Wien 1973, str. 567-604.

⁴¹ Berthold Sutter: Die Ausgleichsverhandlungen zwischen Österreich und Ungarn 1867-1918. V: Der österreichisch-ungarische Ausgleich von 1867 : Seine Grundlage und Auswirkungen. München 1968, str. 71-111.

⁴² Stourzh, Die dualistische Reichsstruktur, Österreichbegriff und Österreichbewusstsein 1867-1918. V: Innere Staatsbildung und gesellschaftliche Modernisierung in Österreich und Deutschland 1867/71 bis 1914, str. 63.

⁴³ Avstrijsko-ogrska pogodba in Slovenci. V: Naši zapiski, 1907, št. 11, str. 161-163; št. 12, str. 181-184.

⁴⁴ Slovenski narod, 18. 7. 1885, št. 161, Avstro-ogrska carinska zveza.

⁴⁵ Socialdemokrati so zahtevali odpravo visokih carin za žita in meso zlasti v letih pred prvo svetovno vojno, ko so se živila začela hitro dražiti. Prim. Abditus [Albin Prepeluh]: Bilanca agrarnega demagošta. V: Naši zapiski, 1913, str. 297-302.

⁴⁶ Agneletto, Gospodarski položaj Slovencev, str. 372, 379; Slovenski narod, 3. 11. 1884, št. 253, Q: O avstro-ogrski izravnavi.

⁴⁷ Tone Kregar: Nekater primerjave slovenskega in slovaškega narodnega razvoja ter slovenski pogled na Slovake v drugi polovici 19. stoletja. V: Časopis za zgodovino in narodopisje, 2004, št. 2-3,

Avstrijo in Ogrsko dojemala kot vdajo pred madžarskimi nacionalnimi interesi.

Cislitanija

Mednacionalna nasprotja so negativno vplivala še na enotnost gospodarskega prostora v avstrijski polovici habsburške monarhije, kjer so se narodi posluževali tudi ekonomskih orožij.⁴⁸ Mednacionalni boji niso ogrožali samo prostega pretoka blaga in storitev, temveč tudi prosti pretok kapitala in ljudi. Nacionalna politika je predvsem poskušala ograditi gospodarski vpliv svojih nacionalnih nasprotnikov na ozemlju, ki si ga je lastila za svojega. Po njenih predstavah je bila gospodarska moč neposredno povezana s politično močjo. Franc Podgorni je tako leta 1885 zapazil, da "v novejšem času se Slovenci pogostoma javno pritožujejo, da obračajo proti njim svojo politično moč ravno oni tujci, ki se redé in bogaté s kruhom slovenskega truda. Rodoljubi obžalujejo, da se tujci vedno bolj naseljujejo v najboljših krajih slovenske zemlje, kjer se s svojo podjetnostjo pospenjajo do velikega bogastva, in da s tem gmotno podjarmljajo in ob enem narodno-politično prezirajo slovensko ljudstvo."⁴⁹

Hudi mednacionalni boji so na nacionalno mešanih ozemljih privedli ne samo do nacionalno politične diferenciacije, temveč tudi do poskusov družbene in gospodarske diferenciacije. Zato je slovenska politična javnost vsak neslovenski gospodarski dejavnik, ki je deloval na "slovenskem" nacionalnem ozemlju, presojala s stališča mednacionalnih odnosov. Po češkem vzoru⁵⁰ je slovenske potrošnike poskušala odvrniti od nemških in italijanskih trgovcev in obrtnikov v korist slovenskih.⁵¹

Tako so se npr. slovenski časopisi leta 1875 lotili tudi Alberta Samasse,⁵² ki je bil oče prej omenjenega Paula. Albert je bil kot uspešen tovarnar v tem času dejaven tudi kot politik vladajočega nemškega tabora v Ljubljani. Čeprav so bili ljubljanski Nemci številčno gledani manjšina, so bili zaradi kurialnega volilnega sistema in svoje gospodarske in družbene moči v teh letih vodilni politični dejavnik v Ljubljani. Samassa naj bi bil zato v očeh svojih političnih nasprotnikov "protiven vsemu, kar je slovenskega. Protiven domačej zemlji, slovenskemu rodu, ki je po starih očetih tudi njegov rod, - potujčen sorodnik naš, a glasujoč z tujci Nemci". Čeprav so se Samassovi predniki že v 18. stoletju priselili v Ljubljano iz Italije, so bili Slovenci prepričani, da je bil nekoč njihov materin jezik slovenščina. Ker pa je bil materin jezik za Slovence edini faktor, na podlagi katerega so Slovenci določali narodnostno pripadnost posameznika, so vse sodeželane, ki so se izjasnili za nasproten narodnostni tabor, smatrali za nemškutarje, narodnostne izdajalce ali

str. 347-362; Igor Grdina: Slovenci med tradicijo in perspektivo : politični mozaik 1860-1918. Ljubljana 2003, str. 25-28; Anton Šepetavc: Pridiga o prijaznih, gostoljubnih, dobrih Slovincih, ki niso vedno (bili) taki. V: Zgodovina za vse, 1994, št. 1, str. 29.

⁴⁸ Jürgen Nautz: Ethnische Konfliktlage in der österreichisch-ungarischen Währungsunion. V: Bernhard Nagel in Jürgen Nautz: Nationale Konflikte und monetäre Einheit. Wien 1999, str. 49-55.

⁴⁹ Slovenec, 12. 1. 1885, št. 8, Fran Podgornik: Podjetništva na slovenskih tleh.

⁵⁰ Richard L. Rudolph: Banking and Industrialization in Austria-Hungary : The role of banks in the industrialization of the Czech Crownlands 1873-1914. Cambridge 1976, str. 64.

⁵¹ Dragan Matic: Svoji k svojim ali: V štacuno nemškutarjevo ne hodi! V: Slovenska kronika XIX. stoletja: 2. del 1861-1883. Ljubljana 2003, str. 279-280.

⁵² Rudolf Andrejka: Najstarejše ljubljanske industrije. V: Kronika slovenskih mest, 1934, št. 1, str. 59; št. 2, str. 135.

celo za tujce.⁵³ V očeh Slovencev so bili to zaničevanja vredni ljudje, ki so se pridružili tujcem, ki "se smatrajo pionirje zveličane nemške "kulture" in hočejo zidati nemštvu "most do sinje Adrije", hodijo po naših glavah, in psujejo kar je nam sveto. Takim velja naš boj, hud boj do zadnjega izdihljaja!" Pod vplivom tega boja so pozivali svoje rojake, naj ne kupujejo ničesar "pri nemškutarjih! Svoji k svojim! Mi vkup, oni pa vkup, ali kakor hočejo."⁵⁴

Največ pozornosti so Slovenci posvečali ustanavljanju denarnih zavodov. Pri tem so jih v glavnem vodili gospodarski razlogi. Slovenski narodnjaki so tako od 70. let 19. stoletja začeli vzpostavljati razvejano mrežo posojilnic predvsem kot odgovor na rastočo agrarno krizo slovenskega podeželja.⁵⁵ Vendar so se pri tem ozirali tudi na nacionalne interese. Prepričani so bili, da "narod, ki je gmotno odvisen od drugega naroda, ne more postopati samostojno, niti se razvijati po svoje. Zlasti pa vplivajo denarni zavodi, če so v tujih rokah, na ljudstvo in tako je postal veliki kapital mogočen in včasih odločilen faktor"⁵⁶ pri volitvah poslancev. Nemci naj bi tako prek svojih denarnih zavodov izvajali politični in narodnostni pritisk na Slovence, ki so bili od njih odvisni, čeprav naj bi te denarne ustanove večino denarnih vlog dobile prav od slovenskih varčevalcev.⁵⁷ Zato so vsi slovenski narodni krogi poudarjali, da potrebujejo domače denarne zavode, "da bomo svoji lastni gospodarji na svoji zemlji".⁵⁸

Tako so Slovenci namesto obstoječih denarnih zavodov, ki so bili v rokah domačih Nemcev in Italijanov, ustanavljali konkurenčne slovenske denarne zavode. Narodno zavedni Slovenci so že od leta 1872 poskušali ustanoviti slovensko poslovno banko, vendar jim vlada zaradi političnih razlogov in naposled borznega zloma ni podelila koncesije.⁵⁹ Istočasno pa je Slovincem uspelo ustanoviti Prvo občno zavarovalno banko Slovenija, ki pa je že leta 1876 žalostno propadla. Velike izgube, ki so jih utrpeli narodno zavedni delničarji, so povzročile nezaupanje, ki je za nekaj desetletij preprečevalo snovanje novih delniških finančnih zavodov.⁶⁰

Večje uspehe so Slovenci beležili pri ustanavljanju hranilnic, ki so delovale kot protiutež nemškimi hranilnicam. Ker so bili Slovenci nezadovoljni, kako je Kranjska hranilnica, ki je bila v rokah ljubljanskih Nemcev, dodeljevala subvencije nemškim ustanovam, čeprav naj bi bila večina hranilnih vlog slovenskih,⁶¹ so leta 1889 v

⁵³ Vasilij Melik: Nemci in Slovenci (1815-1941). V: Zgodovinski časopis, 1992, št. 2, str. 171-174; isti, Problemi v razvoju slovenske narodne identitete (do 1941). V: Avstrija, Jugoslavija, Slovenija : slovenska narodna identiteta skozi čas, str. 46-48; Janez Cvirn: Tujčeva peta. V: Slovenska kronika XIX. stoletja, 2. del, str. 173-174.

⁵⁴ Slovenski narod, 28. 4. 1875, št. 95, Prvi sad; Prim. Beilage zu Novice, 1875, št. 24, Noch ein Wort zur Abwehr; Slovenec, 14. 1. 1874, št. 6; 10. 6. 1875, št. 67; 17. 6. 1875, št. 70; 18. 9. 1875, št. 110; 11. 1. 1875, št. 5.

⁵⁵ Dolfé Schauer: Prva doba našega združništva (Od nastanka do leta 1895). Ljubljana 1945; Walter Lukan: The Second Phase of Slovene Cooperativism (1894-1918). V: Slovene Studies, 1989, št. 1-2, str. 83-96; Žarko Lazarevič: Kmečki dolgovi na Slovenskem : socialno-ekonomski vidiki zadolženosti slovenskih kmetov 1848-1948. Ljubljana 1994, str. 11-33.

⁵⁶ Slovenski narod, 20. 6. 1885, št. 138, Slovenske posojilnice.

⁵⁷ Slovenski narod, 28. 12. 1888, št. 297, Ljubljanska mestna hranilnica; Slovenski narod, 13. 5. 1890, št. 109, V Ljubljani.

⁵⁸ Slovenski narod, 4. 10. 1884, št. 229, Pozdrav slovenskim posojilnicam.

⁵⁹ Stane Granda: Poskus organiziranja slovenske ljubljanske občne banke (1872). V: Zgodovinski časopis, 1984, št. 3, str. 165-170.

⁶⁰ Stane Granda: Poskus organiziranja slovenskega zavarovalništva v Ljubljani v drugi polovici 19. stoletja. V: Zgodovina Ljubljane. Ljubljana 1984, str. 238-244.

⁶¹ Dragan Matić: Nemci v Ljubljani 1861-1918. Ljubljana 2002, str. 274-286.

Ljubljani ustanovili Mestno hranilnico. Ker niso bili zadovoljni s protislovensko naravnostjo obstoječih nemških hranilnic na Štajerskem, so Slovenci istega leta v Celju ustanovili Južnoštajersko hranilnico.⁶² Dlje so Slovenci čakali na delniške banke. Šele leta 1900 je Slovincem v Ljubljani uspelo ustanoviti Ljubljansko kreditno banko, ki je v naslednjih letih razvila živahno poslovno dejavnost.⁶³ Podobno so tudi v Trstu na začetki 20. stoletja nastale prve slovenske banke in posojilnice, med drugim s pomočjo Ljubljanske kreditne banke leta 1905 Jadranska banka.⁶⁴

Slovenci so v nacionalnem duhu sodili tudi kapitalske naložbe na slovenskem ozemlju. Slovenci določenemu kapitalu niso prilepili negativne oznake tujosti glede na njegovo geografsko poreklo, temveč glede na nacionalno pripadnost nosilcev tega kapitala. Sovražni tuji kapital tako ni prihajal samo iz Nemčije, temveč tudi od avstrijskih Nemcev. Obratno je češki kapital sicer veljal za tujega, vendar hkrati tudi zelo zaželenega, saj naj bi pomagal utrjevati slovenske gospodarske pozicije nasproti nemštvu. Tako je češka Živnostenska banka prispevala polovico kapitala, ki so ga Slovenci potrebovali pri ustanovitvi Ljubljanske kreditne banke.⁶⁵

Mednacionalni odnosi so ideološko nujno obremenjevali tudi prosti pretok ljudi. Slovenska politična javnost je množično slovensko izseljevanje dojemala kot "rak rano" na narodnem telesu, saj naj bi narodno, gospodarsko in moralno oslabilo že tako maloštevilen slovenski narod.⁶⁶ Pri tem so gladko spregledali prav vse gospodarske prednosti izseljevanja. Izseljevanje je bilo v najboljšem primeru tolerirano kot nujno zlo. Zato so slovenski politiki izseljencem priporočali, naj se namesto v neslovenske dežele, kjer bodo kmalu izgubili svojo nacionalno pripadnost, raje izseljujejo v Bosno, Srbijo, Bolgarijo in celo Rusijo,⁶⁷ kjer bodo lahko ohranili svojo slovansko nacionalno zavest.

Zaključek

Slovenska družba je bila torej gospodarsko pretežno orientirana na notranji trg in zato ni kazala pretiranega navdušenja za širše srednjeevropske gospodarske integracije. Hkrati so Slovenci svoj položaj v srednjeevropskem prostoru presojali predvsem z nacionalno-političnega stališča. Zaradi slovensko nemških nacionalnih konfliktov so Slovenci odklanjali vsako tesnejše gospodarsko povezovanje z Nemčijo in so se navduševali za tesnejše gospodarske stike s slovanskimi državami.

⁶² Branko Goropevšek: Južnoštajerska hranilnica, V: Slovenska kronika XIX. stoletja: 3. del: 1884-1899. Ljubljana 2003, str. 122-124; Josip Sernek: Spomini. Celje 2003, str. 36-37.

⁶³ Drago Potočnik: Ljubljanske banke 1900-1913. V: Kronika slovenskih mest, 1937, št. 4, str. 241-242; Toussaint Hočevar: Slovensko poslovno bančništvo kot inovacijski dejavnik 1900-1930. V: Zgodovinski časopis, 1984, št. 3, str. 185-188; Žarko Lazarevič, Jože Prinčič: Zgodovina slovenskega bančništva. Ljubljana 2000, str. 36-37.

⁶⁴ Milan Pahor: Slovensko denarništvo v Trstu: Denarne zadruge, hranilnice, posojilnice in banke v letih 1880-1918. Trst 1989, str. 18-21; isti, Jadranska banka v Trstu. Trst 1996, str. 11-20.

⁶⁵ Ctibor Nečas: Na pragu češko-slovenskih finančnih stikov. V: Zgodovinski časopis, 1989, št. 1, str. 52-55; Toussaint Hočevar: Slovensko poslovno bančništvo kot inovacijski dejavnik 1900-1930, str. 187.

⁶⁶ Marjan Drnovšek: "Izseljevanje je rak rana na telesu našega naroda". V: Historični seminar 4 : zbornik predavanja 2001-2003. Ljubljana 2003, str. 7-33.

⁶⁷ Marjan Drnovšek: Hajdimo v Bosno! V: Slovenska kronika XIX. stoletja, 2. del, str. 322-323; isti, Stenograf in profesor Anton Bezenšek v Bolgariji. V: Slovenska kronika XIX. stoletja, 2. del, str. 327; isti, Matevž Rutar najde nov dom v Vladikavkazu. V: Slovenska kronika XIX. stoletja: 2. del, str. 343-344.

Zaradi madžarskega nacionalizma so lahko brez večjih pomislekov dvomili v obstoj avstroogrške carinske in monetarne unije. Nacionalni spori so obremenjevali gospodarske stike znotraj Cislitvanije in celo na samem slovenskem nacionalnem ozemlju.

V resnici pa ves ta nacionalno politični balast Slovencev ni pretirano obremenjeval pri vsakdanjih gospodarskih stikih s srednjeevropskim prostorom. Slovenska podjetja so brez pomislekov trgovala z Nemčijo. Avstroogrška carinska in monetarna unija vse do propada monarhije ni bila nikoli resno ogrožena. Slovenski potrošniki so še naprej kupovali pri "tujih" trgovcih in obrtnikih. Podjetja s slovenskim nacionalnim značajem so gospodarsko sodelovala tudi z nemškimi podjetji. Tuji kapital je na slovenskih tleh kupoval stara in odpiral nova podjetja. Slovenski izseljenci so se v veliki večini izseljevali v Združene države Amerike in navsezadnje v velikem številu celo v Nemčijo.

Andrej Pančur

THE SLOVENE ATTITUDE TOWARDS THE COMMON CENTRAL EUROPEAN ECONOMIC
AREA IN THE SECOND HALF OF THE NINETEENTH CENTURY

S u m m a r y

While it is recognised that all views on Central Europe have always been subject to individual political, cultural and economic concepts about the area, the Slovene viewpoint differed in many ways from those of other nations in the area. Economically, Slovene society was orientated mainly towards the internal market and, consequently, showed no particular enthusiasm for wider economic integrations. At the same time, Slovenes viewed their position in Central Europe mainly with regard to the ethnic and political aspects. Due to ethnic conflicts, Slovenes opposed closer economic links with Germany, favouring links with Slavic states instead. In the face of Hungarian nationalism, they seriously doubted the possibility of an Austro-Hungarian customs and monetary union. Interethnic conflicts hampered any moves towards forming economic links, both within the Austrian half of the Habsburg Empire, and in Slovene ethnic territory. Although, economically, Slovenia was an inseparable part of the Central European area until the end of the First World War, Slovene views on Central Europe were by and large a reflection of unrealistic aspirations for the political and ethnic re-arrangement of the area.

SLOVENSKA NOVEJŠA ZGODOVINA : od programa Zedinjene Slovenije do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848-1992. Ljubljana : Mladinska knjiga, Inštitut za novejšo zgodovino, 2005, 1509 strani